

УДК: 371/159. 922

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.68

Сабырова Э.

Алымбаева Б.

К. Карасаев атындагы БМУ

АГРЕССИВДУУ БАЛДАРДЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Кыскача мазмуну

Макалада авторлор, балдардын агрессивдүүлүгүнүн пайда болушунун себептери жана агрессивдүүлүктүн пайда болушунун формалары жөнүндө баяндашат. Агрессияны түшүндүрүүдө биологиялык жана генетикалык факторлор каралып, ошондой эле агрессия кырдаалдан улам да келип чыгаары маалым. Агрессивдүү жүрүм-турумда атайын азгырылып жана көкүтүлгөн учурлар да кездешет, бул каршылашуу түшүнүгү менен да берилет. Чындыгында агрессия көзгө көрүнбөйт, бирок балдарда түрдүүчө кесепеттерге алып келүүчү формада жашайт. Авторлор ошондой эле балдардын агрессивдүүлүгүнүн көрүнүшүнүн жеке варианттарын жана алардын өзгөчөлүктөрүн карашат. Бала кезинде пайда болгон агрессивдүүлүк туруктуу өзгөчөлүк бойдон калып, адамдын кийинки жашоосунда сакталып калаары белгиленет. Башкалар менен жамааттык сезимди калыптандыруу, курбуларын көрүү жана түшүнүү каалоосу - агрессивдүү балдар менен иштөөдө мугалим менен психологдун негизги милдети - макалада баса белгиленген.

Түйүндүү сөздөр: агрессия, чыр-чатак, балдар агрессиясы, кылмыш, зыян келтирүү, зомбулук, өзүмчүлдүк.

Сабырова Э., Алымбаева Б.

БГУ им. К. Карасаева

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АГРЕССИВНЫХ ДЕТЕЙ

Аннотация

В статье авторы, описывают причины детской агрессии и формы агрессии. В объяснении агрессии рассматриваются биологические и генетические факторы, также известно, что агрессия вызывается ситуацией. В агрессивном поведении также бывают случаи особого искушения и искушения, что также дается понятием противостояния. На самом деле агрессия невидима, но она живет у детей в форме, приводящей к различным последствиям. Авторы также рассматривают индивидуальные варианты проявления детской агрессивности и их особенности. Отмечается, что агрессивность, сложившаяся в детстве, остается устойчивой чертой и сохраняется на протяжении дальнейшей жизни человека. Сформировать чувство общности с другими, желание видеть и понимать сверстников — основная задача педагога и психолога в работе с агрессивными людьми — подчеркивается в статье.

Ключевые слова: агрессия, конфликт, детская агрессия, преступление, вред, насилие, эгоизм.

Sabyrova E., Alymbaeva B.

BSU named after K. Karasaev

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AGGRESSIVE CHILDREN

Abstract

In the article, the authors describe the causes of child aggression and forms of aggression. In

the explanation of aggression, biological and genetic factors are considered, it is also known that aggression is caused by the situation. In aggressive behavior there are also cases of special temptation and temptation, which is also given by the concept of confrontation. In fact, aggression is invisible, but it lives in children in a form that leads to various consequences. The authors also consider individual variants of the manifestation of children's aggressiveness and their features. It is noted that the aggressiveness that developed in childhood remains a stable feature and persists throughout a person's later life. To form a sense of community with others, the desire to see and understand peers - the main task of a teacher and psychologist in working with aggressive people - is emphasized in the article.

Keywords: aggression, conflict, childish aggression, crime, harm, violence, selfishness.

Балдардын агрессивдүүлүгүнүн жогорулашы азыркы балдардын эң мүнөздүү көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат. Алар уламдан-улам ырайымсыз мушташып, бири-бирин сөгүп, жаман жолдорго түшүп баратышат. Мындай жүрүм-турумдарды балдардын активдүүлүгүнүн, жандуулугунун табигый, алтургай (өзгөчө эркек балдар үчүн) көрүнүшү деп эсептеш керекпи же аларды убагында токтотуу керекпи? Бул суроого жооп берүү үчүн мектепке чейинки, мектеп курактагы балдардын агрессивдүүлүгүнүн артышынын артында эмне турганын жана агрессивдүү балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү кандай экенин аныкташыбыз керек [4].

Агрессиянын кээ бир түрлөрү мектепке чейинки курактагы балдардын көбү үчүн мүнөздүү. Адатта, жүрүм-турумдун эрежелерин жана нормаларын өздөштүрүү менен балдардын агрессивдүүлүгүнүн бул түздөн-түз азыркы учурда технологиянын өсүүшү таасир тийгизүүдө. Бирок балдардын белгилүү бир категориясында агрессия жүрүм-турумдун туруктуу формасы катары сакталып гана тим болбостон, инсандын туруктуу касиетине айланып, өнүгүп жатканы да өкүнүчтү. Натыйжада баланын өндүрүштүк потенциалы төмөндөп, толук кандуу баарлашуу мүмкүнчүлүгү жоголуп, анын инсандык өнүгүүсү деформацияланат. Агрессивдүү бала башкаларга эле эмес, өзүнө да көп көйгөйлөрдү алып келет. Изилдөөчү педагогдор, психологдор жана узак мөөнөттүү байкоолор көрсөткөндөй, бала кезинде пайда болгон агрессивдүүлүк туруктуу өзгөчөлүк бойдон калууда жана адамдын кийинки жашоосунда сакталат.

Акыркы жылдары балдардын агрессивдүүлүгүнүн көйгөйлөрүнө илимий кызыгуу бир топ өстү. Ар кандай багыттагы окумуштуулар агрессивдүү жүрүм-турумдун маңызын, анын психологиялык механизмдерин аныктоого ар кандай ыкмаларды сунушташат. Бул кубулушту чечмелөөнүн ар кандай түрлөрү менен агрессивдүүлүктү жалпысынан башка адамга физикалык же психикалык жактан максаттуу түрдө зыян келтирүү деп түшүнүлөт. Мындай максаттуу зыян келтирүү мектепке чейинки куракта байкалат жана ар кандай формада болот.

Мектепте окуган балдардын тобунда агрессия кандайча байкалат? Психологияда вербалдык жана физикалык агрессияны айырмалоо адатка айланган.

Агрессивдүүлүктүн бул формаларынын баары мектептерде бар экенин байкоолор көрсөтүп турат. Вербалдык агрессия теңтушту күнөөлөөгө же коркутууга багытталган, алар ар кандай билдирүүлөр менен жүзөгө ашырылат. Бул даттануулар, демонстративдик коркутуулар болушу мүмкүн [2].

Физикалык агрессия түздөн-түз физикалык аракеттер аркылуу башкага кандайдыр бир материалдык зыян келтирүүгө багытталган. Психологиялык изилдөөлөр балдардын агрессивдүү жүрүм-турумуна таасир этүүчү факторлорду аныктайт. Бул факторлорго, адатта, үй-бүлөдөгү тарбиянын өзгөчөлүктөрү, баланын сыналгыдан же теңтуштарынан байкаган агрессивдүү жүрүм-турумунун үлгүлөрү, эмоционалдык стресстин жана фрустрациянын деңгээли ж. б. бирок белгилүү бир бөлүгүндө гана. Бир эле үй-бүлөдө, тарбиянын окшош шарттарында балдар ар кандай деңгээлде агрессивдүү болуп чоңоюшат. Мектеп куракта агрессивдүүлүктү көрсөтүүгө көмөктөшүүчү белгилүү бир ички өбөлгөлөр түзүлөт, зордук-зомбулукка жакын балдар тынчтыкты сүйгөн курбуларынан сырткы жүрүм-туруму боюнча гана эмес, психологиялык өзгөчөлүктөрү менен да олуттуу айырмаланат деп болжолдоого болот. Бул мүнөздөмөлөрдү изилдөө бул кубулуштун табиятын түшүнүү жана коркунучтуу тенденцияларды өз убагында жеңүү үчүн өтө маанилүү. Агрессивдүү жүрүм-турумдун кандайдыр бир түрү көпчүлүк балдарда байкалат. Ошол эле учурда, алардын кээ бирлери агрессивдүүлүккө көбүрөөк тенденцияны көрсөтүшөт, бул биринчиден, агрессивдүү аракеттердин жыштыгында (бир сааттык байкоонун ичинде өз курдаштарына зыян келтирүүгө багытталган төрттөн кем эмес аракеттерди көрсөтүшөт). Ал эми башкалар бир баладан ашык эмес белгиленет; экинчиден, түздөн-түз физикалык агрессиянын басымдуу болушунда, үчүнчүдөн, кандайдыр бир максатка жетүү үчүн. Балдардын агрессивдүүлүгүн эмне аныктаарын аныктоого аракет кылалы? Эмне үчүн ошол эле кырдаалдарда кээ бир балдар теңтуштарына кайгы жана азап тартуулашса, башкалары тынчтык жана конструктивдүү чечимдерди табат?

Агрессивдүү жана агрессивдүү эмес балдардын психикалык өнүгүү көрсөткүчтөрүн салыштыруу алардын көбүндө агрессивдүү мектепке чейинки курактагы балдар теңтуштарынан аз гана айырмаланарын көрсөттү. Ошентип, агрессивдүү балдардын интеллектинин өнүгүү деңгээли орто эсеп менен жаш нормасына туура келет, ал эми айрымдарында андан ашып кетет. Агрессивдүү балдарда эрктүүлүктүн өнүгүү көрсөткүчтөрү жалпысынан бир аз төмөн, бирок алардын айрымдарында эрктүүлүк жакшы өнүккөн.

Агрессивдүү балдар ойногонду билишпейт, ойноо жөндөмү жетишпейт деп кабыл алынат. Чынында эле, агрессивдүү балдардын арасында ойногонду билбеген балдар көбүрөөк, ал эми оюндун өнүгүүсүнүн эң жогорку деңгээлине жеткендер азыраак. Бирок, кээ бир агрессивдүү балдар кызыктуу оюн уюштура алышат, ошондуктан оюн иш-аракеттеринин өнүгүүсүнүн төмөн деңгээлин агрессивдүү жүрүм-турумдун негизги себеби катары кароого болбойт.

Агрессивдүү балдардын өзүн-өзү сыйлоо сезими жетишсиз - ашыкча бааланган же бааланбаган деген пикир бар. Бирок агрессивдүү балдардын өзүн-өзү сыйлоосунун орточо деңгээли башкалардан анча деле айырмаланбайт экен. Ошол эле учурда агрессивдүү балдардын өзүн өзү баалоосу менен теңтуштарынан күтүлгөн баанын ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар экени белгилүү болду [3].

Балдар, чоңдор сыяктуу эле, агрессиянын көрүнүшүнүн формаларына туш болот: агрессивдүүлүк жана душмандык деструктивдүүлүк.

Агрессия бул: жүрүм-турумдун модели. Ал терс эмоция, ачууга алдыруу менен коштолуп анын жыйынтыгы: ар кандай зыяндуулукка алып келиши мүмкүн.

Агрессивдүү жүрүм-турум башкаларга физикалык же эмоционалдык зыян келтирет. Бул жөнөкөй сөздөн, физикалык зомбулукка чейин болот. Ал ошондой эле жеке мүлккө зыян келтириши мүмкүн. Балдардагы агрессивдүү жүрүм-турум социалдык мамилени бузат. Мезгил-мезгили менен агрессивдүү кол салуулар кеңири таралган жана туура шарттарда кадимки көрүнүш катары болуп баратат. Эгерде, балдарда тез-тез же белгилүү бир түрдө агрессивдүү жүрүм-турумун байкасаң, анда дароо эле дарыгер менен сүйлөшүү керек.

Эң эле жаманы агрессиянын артында «кылмыш» коркунучу жатып, личностко карата өтө оор кылмышка айланууда: адам өлтүрүү, денеге зыян келтирүү, зордуктоо ж.б. Көптөгөн окумуштуулардын ою боюнча денеге физикалык жана психикалык зыян келтирүү менен коштолгон агрессия туулгандан канында болбойт, ал айлана-чөйрөнүн таасири жана тарбиянын жетишсиздиги, туура эмес социализация процессинин жыйынтыгы болору белгиленет [5]. Тилекке каршы криминалистиканын, саламаттык сактоонун, маалымат каражаттарынын, социологиянын маалыматтарына ылайык зордукчул личносттор аралык мамиле – нормага айланып, бир муундан экинчи муунга берилип, өтүп келе жатат.

Экинчиси – бул жөн гана кара ниеттик жана кастык жүрүм-турум эмес, ошондой эле азап тартуу, андан ырахат алуу каалоосу. Бул жүрүм-турумдун натыйжасы адатта чыр-чатактар, инсандык өзгөчөлүк катары агрессивдүүлүктү калыптандыруу жана адаптациянын төмөндөшү бар баланын мүмкүнчүлүктөрү.

Балдарда агрессивдүү жүрүм-турумдун үстүндө иштөө үчүн анын себептерин аныктоо керек [1]. Дарыгер балдардын агрессивдүү жүрүм-турумуна жардам берүү үчүн психотерапия сунуш кылышы мүмкүн. Мисалы, когнитивдик жүрүм-турум терапиясы (CBT) жүрүм-турумуңузду кантип көзөмөлдөөнү үйрөнүүгө жардам берет. Ал ошондой эле балдардын иш-аракеттеринин кесепеттерин түшүнүүгө жардам берет. Сүйлөө терапиясы дагы бир вариант болуп саналат.

Кээ бир учурларда, дарыгер балдардын агрессивдүү жүрүм-туруму үчүн дары жазып бериши мүмкүн. Мисалы, алар фенитоин жана карбамазепин сыяктуу эпилепсияга каршы

дарыларды (AEDs) жазып бериши мүмкүн. Эгер балдарда шизофрения, Альцгеймер оорусу же биполярдык бузулуу бар болсо, алар маанайды турукташтыруучу дарыларды жазып бериши мүмкүн. Алар ошондой эле омега-3 май кислоталарынын кошулмаларын алууга үндөшөт. Балдарды дарылоо планы баланын агрессивдүү жүрүм-турумунун негизги себептерине жараша болот. Жыйынтыктап айтканда, балдарга бул тенденцияларды жоюу үчүн өз убагында чараларды көрүү кеч эмес. Мындай балдар үчүн алар кичинекей кезинде, атайын түзөтүү иштери абдан пайдалуу болот.

Адабияттар

1. Берковиц Л. Агрессия: Себептери, кесепеттери жана башкаруу (Текст) / Л. Берковиц. - Санкт-Петербург, 2004-ж.
2. Выготский Л. Педагогикалык психология (Текст) / Л.С. Выготский; ред. В.В. Давыдов. - М.: Педагогика, 1991.
3. Ульенкова У.В. Өнүгүүсүндө көйгөйлөрү бар балдарга атайын психологиялык жардамды уюштуруу жана мазмуну. (Текст) / У.В. Ульенкова - М.: Академия. - 2004.
4. Кудрявцева Л. Балдар жана өспүрүмдөрдөгү агрессиянын типологиясы [макала] / Л. Кудрявцева // Эл агартуу. - 2005.
5. Лоренц К. Агрессия (деп аталган жана жамандык). М., 1994